

Prológus az „Egyszerű lelkek tükre” budapesti kéziratából¹

Országos Széchényi Könyvtár MS OCT. ITAL 15.

Kezdődik eme alábbi, ’Tiszta avagy alázatos lelkek tükré’²-nek nevezett könyv prológusa, mely könyvet boldog Margit, Magyarország királyának leánya állított össze.³

Jézus Krisztus tiszteletre méltó és szerelmes szolgálóleánya, Magyarország királyának leánya, Boldog Margit e könyv elején egy földi példát hoz, az ő nemes lelkére alkalmazva, evvel fejezvé ki, milyen módon kezdte el mindenestül szeretni a leghatalmasabb uralkodót Jézus Krisztust.⁴

Az ő isteni jegyese egyedülálló adományként és kegyelemként e könyvet adta neki, hogy írja meg, oly módon, hogy az izzó, isteni szerelemben vetett lélek szabadsága, és az ő megsemmisült volta megérthetővé váljék. E könyv misztériuma oly mértékben meghalad minden érényt és emberi intelligenciát,⁵ hogy több tudatlanságot hagy azoknak lelkében,

¹ Az itt fordításban közölt budapesti kézirat (Bp) eredeti olasz nyelvű változata megjelent: Falvay 1999. 43–45. A másik két változat közül nápolyi kézirat (Na) prológusát Romana Guarnieri adta ki.: Guarnieri 1965. 640–642, míg a bécsi kéziratból (Bp) részleteket közöl Kastner 1929. 245–253. A fordítás átnézéséért köszönettel tartozom Aczél Zsuzsának és Klaniczay Gábornak.

² ’Specchio delle anime pure overo humile’ A prológus első szavai jelentik a legfontosabb különbséget a budapesti (Bp) kézirat és a másik két olasz nyelvű verzió (Na, W) között. Míg a másik két kéziratban az első mondat tartalmazza a mű ismert címét (Ez egyszerű lelkek tükre – Specchio delle anime semplici), itt e címmondat tudatosan és alapvetően változik. E módosítás oka részben nyilvánvalóan az inkvizíció által üldözött könyv jobb ’elrejtése’ volt.

³ Árpádházi Margit szerzőként való szerepeltetéséről lásd a bevezetőt. Fontos megjegyezni, hogy a Na (Guarnieri 1965.) és a W (Kastner 1929.) a „dalla Beata Margherita scritto/scripto” – melyet Boldog Margit írt” kifejezést használ, míg itt a composto – összeállított formula már egy óvatosabb, kevésbé egyértelmű szerzőséget fejez ki. Ez összefügghet azzal a jellegzetességgel is, hogy a Bp-ből hiányzik a Na-ban és W-ben megtalálható függelék, amely nem más, mint a Szent Margit stigmatizációját tartalmazó legendarészlet. A Margitnak tulajdonított stigmákkal kapcsolatban 1409-ben fogalmazódik meg komoly kétely Itáliában, amikor Tommaso Caffarini levélben kér és kap tájékoztatást a magyar domonkosoktól Margit állítólagos stigmáival kapcsolatban. A nemleges válasz után ő maga hirdeti, hogy hiba volt Margitot stigmatizáltként beállítani (Klaniczay T. 1994. 67–97., Klaniczay Gábor 2000.). Miután jelen kézirat is ebben az időszakban született, e háttér megmagyarázhatja e budapesti eltéréseit a másik két olasz példánytól: tehát hogy miért hiányzik a stigmatizációs történet a kézirat végéről, s hogy miért óvatosabb a prológus Margit személyével kapcsolatban.

⁴ E ’földi példa’ (exemplo materiale) egy konkrét exemplum, amelyet Marguerite Porete, műve bevezetőjének szánt (SPECCHIO 1994. 130–132.). Ebben – a lovagi irodalmat idéző – szimbolikus történetben egy királylányról ír, aki szerelmes Nagy Sándor királyba, ám mivel messze van tőle, egy képet festet róla, hogy legalább ily módon közel lehessen szerelméhez: „Il fiut ung temps une damoyelle, fille de roy, de grant cuer et de noblesse et aussi de noble courage, et demouroit en astrange pais...” SPECCHIO 1994. 130.

⁵ Bp: „...trascende tanto ogni virtuosa et humana intelligentia...” Na: a „virtuosa” kifejezés nem szerepel, így egyértelműbb a jelentés: „meghalad minden emberi intelligenciát”.

akik olvassák, mint azokéban, akik sem nem látták, sem nem hallották, hacsak nem részletnek ők is valamennyire abban az állapotban, amelyről e mondott könyv beszél.⁶

És nem dicsérem,⁷ sem nem tanácsolom e könyvet mindenkinek olvasásra, több okból de, különösen két ok miatt. Az első szerint, ha mások hallják ezt a csodálatos és eddig bármi írásműnél szinte ismeretlen formát, amellyel a Szentlélek élt, amikor e könyvet diktálta eme léleknek, szinte átváltoztatva őt, hogy akik ezt olvassák, vagy olvasni hallják, hacsak nem részesülnek állapotában, nem akarnak abba székbe nyugodt szívvel beülni, amelyben e lélek ül. Mert nekik szükségük van még arra, lelki gyengeségük és tökéletlen érzékelésük miatt, hogy az aktuális erényeknek szolgáljanak, amely erényektől hálnak el az a külső érzékek és terítettik meg a belső ember számára a nyugalom asztala.

Így hát, ha olyanvalakit helyeznénk ebbe a székbe, aki híján van ezeknek a fenn elmondott dolgoknak, tehát az elhalt érzékeknek, a belső ember nyugalmának, túl az isteni ítéleten, valamint a lélek kifinomult vágyain; nehogy azt a korholó szót hallja, amit az az ember hallott, aki nászruha nélkül jelent meg a mennyegzőn et cetera.⁸

És hiába akarna közeledni, avagy megpihenni, úgy, mint az érzékek zsarnokságától és a szellem akarától szabad ember; nem tenne mást, mint magára vonná az isteni ítélet kettős ostromozását, egyrészt mivel nem tudja kihasználni azt, amit ezen állapotot nyújthat számára, és azt, amit viszont megtenni képes és köteles volna, tespedésében veszni magában. Másrészt viszont önnön lelkiismerete gyötörné, látván, hogy az egyikben cselekvésképtelenné válik, míg a másik oly mértékben lépi túl az ő szintjét, hogy semmilyen módon nem tudja használni.⁹

Mindezeket nem azért mondom, hogy bárkit is elcsüggyesszek, vagy mert nem kellene mindenkinek azon küszködni, hogy az alázat segítségével a leírt tökéletesség felé haladjon, hanem mondom mindezeket vigyázatból és irgalomból annak, aki olvassa vagy olvasni hallja. Mert viszont annak, aki ebben az állapotban van, a népek színét sem látták, híret sem hallották. Így hát, aki olvassa, hordozza bölcsen magában, türelemmel viselve el önmagát, amennyiben messze van eme állapottól, s azon erényeket kövesse alázattal, melyek ez ő állapotának megfelelnek és amelyeket az ő gyengesége megkövetel.

A második dolog, amiért veszélyesnek mondom e könyv misztériumát annak, aki olvassa, vagy hallja felolvasni, és nincs inyére; nehogy hitetlenségbe essék, vagy ítéletet mondjon ezekről az erős szentenciákról, mert túl van az emberi értemen az, ahogy eme gyöngéd lélek megnyilatkozik az isteni szeretetben és azokban az isteni kötelékekben, amelyekkel az isteni jóság magához vonta és kötötte őt.

⁶ A szerző itt kezdi kifejteni az egész prólóóguson végighúzódo alapgondolatot, miszerint csak az foghatja fel teljes egészében a mű mondanivalóját, aki már megtapasztalta azt az állapotot (stato), amelynek a szerző részese. Ugyanakkor a prólóógus szerzőjének szavaiból – itt és a későbbiekben is – komoly aggodalom érződik ki a mű felkészületlen olvasókra tett hatása miatt.

⁷ Bp: „Non laudo”. Na: „non la do” – „nem adom,” ám e variánsban nehezen megmagyarázható a la nőnemű tárgyhasználat, a hímnemű il libro-ra vonatkoztatva.

⁸ Az ismert evangéliumi példabeszéd parafrázisa: Mt 22: 11,12.

⁹ *Volendose esso pur apressare ovvero repusare, sí como persona libera dalla tirandia de sensi e delle voluntade dello spirito non fosse per divino iuditio da duppi fragelli percosso, non sapendo el dito fruire; et quello che gli è possebele et debito de fare per tedio non lassase in se perire. Et fosse poi tormentato dalla propria conscientia vedendose nell'ono attidiato, et l'altro transcendesse tanto che non l' sapesse per niuno modo usare.* E kissé nehezen értelmezhető bekezdés alapgondolata az a tétel, amely Porete művében végig jelen van. Eszerint a lélek spirituális fejlődése során 'lépcsőkön', illetve 'állapotokon' megy keresztül. Minden állapotnak megvan a maga jellegzetessége, s káros lehet, ha egy alacsonyabb szinten lévő lélek olyan ismeretekhez jut, amelyre nincs felkészülve. Nemcsak hogy nem fogja tudni javára fordítani, hanem a saját állapotának megfelelő kötelességeit sem lesz képes már elvégezni.

E lélek, mivel szinte mássá lett, az isteni szeretet által átváltozván,¹⁰ merít eme isteni forrásból, melynek fundamentumát megannyi súlyos szó egyike sem képes megérteni, mert a hit épp csak megtartja és az értelem nem is ismeri, olyannyira, hogy csupán az ízelés az, amely alapján ezeket az igazságokat katolikusnak¹¹ tarthatjuk.

Ezért avval fejezem be, hogy a lélek félelemmel és tisztelettel közeledjék e mélységes tengerhez,¹² merthogy a hatalmas és erős elefánt is belefulladna, és ezen isteni igék láttán és hallatán a vad oroszlán is holtan esne össze; olyannyira, hogy csak a szelíd bárányok jutnak át baj nélkül e tengeren. És ezért nevezik e könyvet 'Az egyszerű lelkek tükrének'.¹³

Tehát az intellektus a hit által fogadja el ezen igék mélységét és az értelem mérsékelje ítéletét eme lélek fölött, aki mentes mindazoktól a törvényektől, igazságoktól és tudományoktól, amelyek az egek alatt gyakorolhatók; mert ő az, aki minden törvény fölött van, és akit [a szerzőt] az Atya minden ítélkezésre és igazságra felhatalmazott akarata szerint isteni és császári törvényeivel élni és uralkodni engedte;¹⁴ mivel önmagában megsemmisülve találta.¹⁵

E lélek az elejétől a legvégéig e könyv minden konklúziójával és szentenciájával csak egyetlenegy dologra törekszik, arra, hogy önmagát teljes létében Istenben megsemmisülve lássa, olyannyira, hogy kevésbé érezze magát élőnek, mint mielőtt megteremtett. Ezen nagy alázat miatt, amivel önmagára tekint, tekint reá az isteni kegyesség oly nagy jóindulattal, aminőt ez az érzelem az isteni igazság szerint megérdemel.

És annyi adatik eme léleknek az isteni egyesülés által, átváltoztatván őt, amennyit egy, a hús törekenységébe zárt lélek egyáltalán elviselni képes. És ez a helyes és isteni igazság: a szerető annyit adjon annak, akit szeret, amennyi ahhoz szükséges, hogy közülük eltűnjön minden, ami megakadályozná eme egybefonódásukat, és egyesülésüket, avagy azt, hogy a szerető átformálja azt, akit szeret.

Éppen ezért kérve kérek mindenkit, aki eme isteni ígéket olvassa, vagy hallja, és akik intellektusa megbotránkozna, hogy a hittel felvértezve fogadják el eme dolgokat, s hogy nehogy ítélkezésbe essenek. Mondom mindezt azoknak, akiknek eme dolgok hihetetlennek tűnnek, mert viszont azok, akik maguk is részesei eme állapotnak már megbizonyo-

¹⁰ „...quasi facta uno altro lui, mediante esso divino amore in se trasformandola...” A misztika egyik alapélménye a misztikus átváltozás, vagy 'teljes átalakító egyesülés' lásd: Puskely Mária: Ezer év misztikája. Szeged, 1990. 357. Vö. „Átalakító szeretet (Amore trasformante)” Misztikus kifejezések kyszótára. In: Olasz misztikus írók. Szerkesztette: Leonardi, Claudio – Pozzi, Giovanni. Budapest, 2001. (a továbbiakban: Leonardi – Pozzi) 543–555.

¹¹ Itt: catholice; Na és W: „captolice,” amely értelmezhető lenne megfoghatóként is. Véleményem szerint itt a Bp. variánsa szervezesebben illeszkedik a kontextushoz.

¹² „...con timore et reverentia saporissimi l'anima a questo profundo pelago.” Vö. „Elmerülés (Ingolfarsi): arra utal, hogy a lélek úgy vész el Istenben, mint a mélységbe zuhanó vagy tengerbe áramló vízfolyás.” Leonardi – Pozzi 545.

¹³ „...et però è chiamato questo libro 'Specchio delle anime simplece'.” Itt kerül elő az Egyszerű lelkek tükre kifejezés, tehát a mű címe, mint láttuk (v.ö. n. 1.) a másik két kéziratban a prolóógus is evvel kezdődik. A mű francia kéziratában (MS Chantilly) a címet az incipit tartalmazza hosszabb formában: „Le miroir des simples ames anientes et qui seulement demourent en vouloir et desir d'amour,” s 13 fejezetben rövidebb formában „Le miroir des simples ames, qui en vouloir et desir d'amour.” SPECCHIO 1994. 121.

¹⁴ „...facendola vivere et regnare”. Árpádházi Szent Margit királylány volta itt, a prolóógus érvelésében hangúlyos szerepet kap: nem lehet Isten ellen való a könyv tartalma, ha szerzője Isten akaratából uralkodói származású.

¹⁵ „...peroché la trovata in se medesima anichilata.” Annichilimaneto, megsemmisülés, a misztika egyik alapfogalma: „az Istennel való egyesülés legmagasabb fokai jellemezhetők általa.” Leonardi – Pozzi.

sodtak, megízlelvén eme isteni egyesülés zamatát s így nincs szükségük arra, hogy a hit-segítségével fogják fel azt.

És bár e könyv erős igéi között van sok köznapi és könnyen felfogható is, amelyekkel eme lélek megkísérelte hallgatóit kielégíteni és önmagát velük megértetni;¹⁶ ám nem lévén képes önmagát szavakkal kifejezni, sem pedig azt, ami Isten és a lélek között zajlik, szavakkal leírni, meghagyta ezeket az egyszerű intellektus számára homályosnak, ám könnyen felfoghatónak azok számára, akik benne részletetnek. Éppen ezért észlelvén, hogy nem képes kielégíteni mindenkit, ő maga támaszt kételyeket, hol az Ész, hol az Egyház szájába adva a szavakat, mivel látja, hogy olyannyira erős kifejezéseket használ, amelyek mindkét kérdezője számára túlzónak tűnhetnek.

És sokszor vall az ő állapotáról az Egyház vagy az Ész számára, középük helyezvén a Szeretetet, amely őt teljes egészében átformálta. És ily módon íródott meg e könyv, mintegy dialógus formájában,¹⁷ ahol is az Ész, kérdezgetvén eme lelket az ő állapotáról, meglepődik, amikor azt a csodálatos lelki mélységet és magabiztosságot látja, amellyel az megszabadul az összes erénytől, kiszabadítva magát szolgaságuktól,¹⁸ hogy a saját szabadsága szerint élhessen, és hogy kizárólag az isteni szeretet számára őrizhesse meg magát, amely szeretetben és amely szeretet által ő teljesen átalakult. És minden egyes válasza, amit az Ész vagy az Egyház kérdéseire ad, teljes összhangban van evvel a szeretettel, így igazolván mindig érveinek igaz és katolikus voltát. Ám az Ész nehezen fogadja el, hogy őtöle és az ő tanításától valaki megszabaduljon.

És a célból, hogy az olvasók tisztábban megérthessék, fejezetekre osztottuk eme égi könyvet. És ugyanilyen módon, a célból, hogy a megértés nehézségeit kisebbítsük, minden egyes kérdés, avagy válasz elejére bekezdést helyezünk. Kérünk mindenkit, aki eme könyvet másolná, hogy ezt megtartsa.

Deo gratias amen. Itt végződik a Prológus és kezdődik a fejezetek mutatója.

¹⁶ Például a 10. és a 11. fejezetben, ahol Porete külön magyarázza a lélek jellegzetességeit az 'aktívak' és külön a 'szemlélődők' számára.

¹⁷ A mű valóban dialógus formában íródott a leggyakrabban az Ész (Raison) és a Szeretet (Amour) vitatkoznak, gyakran közbeszól a szerzőt megszemélyesítő Lélek (Ame) is. Rajtuk kívül néhány alkalommal több más megszemélyesített fogalom is részt vesz a párbeszédben, mint például: a Hit (Foy), az Igazság (Verité), vagy a Kísértés (Temptacion).

¹⁸ "...pigliando licentia da tute le vitru per fugire la servitù." Az erényektől való megszabadulás Porete művének 6. fejezetében kerül elő: „Vertuz, je prens congé de vous a tousjours, Je ne auray le coeur plus franc et plus gay. Voustre service est troupe coustant, bien le scay...” SPECCHIO 1994. 144. Nem véletlenül emeli ki a Prológus szerzője is, hiszen ez az egyik legprovokatívabb és legfélreérthetőbb része a műnek, a fennmaradt inkvizíciós dokumentum (Guarnieri 1965.), amely a mű 15 hibáját tartalmazza, is ezt emeli ki első helyen: „Quod anima adnichilata dat licentiam virtutibus.”